

Кшыштаф Станіслаў Філіпаў

**ПОЛЬСКАЕ ВОЙСКА ПАД БЯРЭЗІНАЙ.
ОРДЭН *VIRTUTI MILITARI* ЗА КАМПАНІЮ 1812 Г.**

Армія Варшаўскага княства

Пасля перамогі ў чарговых войнах і стварэння Варшаўскага княства Напалеон імкнуўся падпарадкаваць Расію. Расійскі цар Аляксандр патрабаваў ад Напалеона адмовіцца ад ідэі адбудаваць Польшчу, ён бачыў у Варшаўскім княстве зыходны французскі плацдарм і рэальную пагрозу страты зямель, атрыманых падчас падзелаў Рэчы Паспалітай. Усё болей карыстаючыся пасрэдніцтвам кн. Адама Чартарыйскага, ён не зусім шчыра дэклараваў аднаўленне Польшчы пад сваім скіпетрам за кошт пераходу войск Княства на расійскі бок.

Напалеон Банапарт, рыхтуючыся да непазбежнага канфлікту, арганізаваў вялікую еўрапейскую кааліцыю з Аўстрыяй і Прусіяй супраць Расійскай імперыі.

27 студзеня 1812 г. было абвешчана аб пераходзе «Вялікай Арміі» у баявую гатоўнасць. У ваеннай кампаніі супраць Расіі французы збіраліся выкарыстаць каля паўмільёна салдат, сярод якіх 20 % складалі палякі і 1300 гармат. «Вялікая Армія» не была маналітнай. Новую вайну не ўхваляў нямецкі кантынгент, цалкам варожа ставілася да яе аўстрыйска-прускае камандаванне. Французскі генералітэт таксама быў не задаволены, што не выкарыстаў багаццяў і прывілеяў ад перамогі ў ранейшай вайне з Аўстрыяй. Расія супраць Напалеона выставіла армію 375 тыс. чалавек з 1552 гарматамі. Аднак у пачатковы перыяд ваенных дзеянняў здолела скарыстацца толькі 218 тыс. салдат з 938 гарматамі.

Палітыкі ў Варшаўскім княстве прадстаўлялі супярэчлівыя

пазіцыі. Адны хацелі звязацца з царом Расіі, іншыя мелі прафранцузскую арыентацыю. На іх думку, вайна з Расіяй павінна была прывесці да вяртання зямель, атрыманых Расіяй пасля падзелаў Рэчы Паспалітай і аднаўлення дзяржавы ў межах 1772 г. Як пісаў міністр Тадэвуш Матушэвіч да кн. Ізабэлы Чартарыйскай, «хаця і праз жудасць пекла, аднак прадзірацца трэба».

Напалеон хацеў весці вайну з дапамогай рэсурсаў тэрыторыі Прусіі, Варшаўскага княства і Літвы. З прычыны, што Саксонія не была ў стане падняць выплаты, усе фінансавыя выдаткі на новую вайну павінна было панесці збыднелае і ўжо абкладзенае даўгамі (у суме 51 млн. золотых) Варшаўскае княства. Было неабходна падрыхтаваць да вайны асабістую армію Княства, ваенныя запасы, забеспячэнне складоў правіянту для чвэрцьмільённай арміі і 70 тыс. коней. Гэта патрабавала дзясяткі мільёнаў золотых. Да гэтага яшчэ далучалася рабаванне з боку саюзнікаў, якія трактавалі Варшаўскае княства як тэрыторыю для спусташэння і хуткага ўзбагачэння ў ваенных умовах. Плануючы пазбавіцца фінансавых клопатаў, якія знішчалі гаспадарку княства, Савет Міністраў хацеў дэманстратыўна падаць у адстаўку, з адначасовай просьбай, каб «імператар узяў на свой кошт усё войска і самое княства». Гэта павінна было таксама палітычна звязаць Банапарта са справай аднаўлення Польшчы.

Разам з прыбыццём Напалеона 30 мая 1812 г. у Варшаву вырас ваенны энтузіязм польскага грамадства. На надзвычайным сойме было абвешчана аднаўленне Польскага каралеўства. На чале створанай Генеральнай Канфедэрацыі сталі кн. А. Чартарыйскі з Пулаў і гр. Станіслаў Костка Замойскі з Замосця. Першы з іх, зрэшты, ужо 17 ліпеня 1812 г. зышоў са сваёй пасады.

Хутка пачалі прыстасоўваць армію Варшаўскага княства да ваеннага становішча. З сакавіка 1812 г. створаны V корпус, якім кіраваў кн. Юзаф Панятоўскі (пасля яго кантузіі — з 1 лістапада генерал Юзаф Заёнчак, пасля яго цяжкага ранення — з 28 лістапада генерал Ісідор Красінскі), з кіраўніком штаба стаў генерал Станіслаў Фішэр (загінуў 18 кастрычніка). Гэты корпус складалі 16-я дывізія генерала Заёнчака (з 1 лістапада — генерала І. Красінскага), 17-я дывізія генерала Яна Дамброўскага і 18-я дывізія генерала Людвіка Каменецкага (з 5 ліпеня — генерала Караля Князевіча). Летам сфарміравалі дывізію лёгкай кавалерыі генерала Генрыка-Ігнацыя Каменскага. Разам гэта складала 30 батальёнаў пяхоты (падчас кампаній павялічаных да 160 чал.) і 20 эскадронаў кавалерыі, разам па штаце 36998, а ўзброеных 32521

чал. і каля 70 гармат. Разам з гарнізонам крэпасці ў Замосці прыгатованых да вайны было 40328, а са зброяй — 35202 салдат.

Французскі імператар 19 жніўня 1812 г. выдзяліў 17-ю дывізію генерала Ю. Дамброўскага разам з кавалерыйскай дывізіяй генерала Д. Дзеваноўскага для забеспячэння камунікацый ў Бабруйску. Астатняя кавалерыя была перададзена ў верасні пад камандаванне французаў.

Астатнія часткі войск Варшаўскага княства, такія як іспанская дывізія Варшаўскага княства і 4-я дывізія лёгкай кавалерыі генерала А. Ражнецкага, а таксама вайсковыя часткі, якія знаходзіліся на французскай службе агульнай колькасцю 54 тыс. Па штаце з іх 40 тыс. узброеных былі раскіданы па карпусах, якія ўдзельнічалі ў вайне: I, II, III, IX і X, а таксама ў галоўным рэзерве кавалерыі маршала Еахіма Мюрата. Даходзіла таксама да канфліктаў паміж польскімі вайсковымі часткамі. Тыя, хто ўдзельнічалі ў іспанскіх кампаніях, глядзелі з перавагай на мясцовыя адзінкі Варшаўскага княства.

Яшчэ перад выбухам ваеннага канфлікту ў войска было прызвана 33784 чал. У верасні 1812 г. абвясцілі дадатковы набор, які даў 17 тыс., а месяцам пазней яшчэ 8 тыс. рэкрутаў. Аднак з прычыны недахопу фінансавых сродкаў і вяртання «Вялікай Арміі» з Расіі было набрана ледзьве 10 тыс. чалавек і рэквізавана беззваротна 23542 коней.

На аснове дэкрэта кн. Варшаўскага Фрэдэрыка-Аўгуста была ўведзена ўсеагульная павіннасць службы ў нацыянальнай гвардыі. Стварэнне яе ішло, аднак, складана — толькі 74 тыс. чалавек уключылі ў склад лінейных вайсковых частак. Няўдалай была таксам спроба стварэння паспалітага рушэння. Сабралі толькі 2 тыс. жадаючых, з якіх стварылі полк кракавянаў, а астатніх перавялі ў лінейнае войска. Такім чынам, намер узмацнення збройнага патэнцыялу войска да 70 тыс. салдат цалкам не атрымаўся.

Войска Варшаўскага княства на пачатку вайны з Расіяй у 1812 г. налічвала 74722 салдат. У выніку папаўненняў падчас ваеннай кампаніі іх колькасць дасягнула 87488 салдат. Разам з нацыянальнай гвардыяй армія Герцагства Варшаўскага лічыла 91388 салдат і 32 970 коней. Калі далучыць да гэтага польскія вайсковыя адзінкі ў складзе французскіх сіл, атрымаем звыш 100 тыс. Такім быў польскі ўнёсак у маскоўскую кампанію 1812 г. На ўзбраенне Княства выдала 257 млн. золтых, не лічачы асобных фінансавых затрат на патрэбы «Вялікай Арміі». Армія Варшаўскага княства ў «польскай вайне», як яе называў Банапарт, ніколі не выступала самастойна як сапраўдная армія пад агульным польскім камандаваннем.

«Польская вайна» 1812 г.

24 чэрвеня 1812 г. французскі імператар Напалеон Банапарт на чале 430-тысячнай «Вялікай Арміі» перайшоў Нёман і Буг і накіраваўся ў бок Вільні. Ён імкнуўся перадусім да адзінай вырашальнай бітвы, якая павінна была вызначыць лёс вайны. Цар Аляксандр ухіліўся ад бою, а руская армія пакінула тэрыторыю Літвы.

Да больш сур'эзнага узброенага сутыкнення з удзелам палякаў дайшло ў бітве пад Мірам 10 ліпеня 1812 г., якая скончылася паражэннем польскіх дывізій. Дывізія польскай кавалерыі генерала А. Ражнецкага ў колькасці 3 тыс. салдат маршыравала ў авангардзе корпуса Латур-Мабурга (IV корпус рэзервовай конніцы). Калі генерал А. Ражнецкі заўважыў калоны расійскага войска пад кіраўніцтвам М. Платава, ён памылкова ацаніў іх сілы і вырашыў атакаваць. Аднак аказалася, што гэта не малая вайсковая адзінка, а цэлы 9-тысячны корпус з 12 падраздзяленнямі. Атака на большыя ў тры разы сілы праціўніка скончылася паражэннем польскай дывізіі і стратамі, якія налічвалі 1/3 частку асабовага складу. Перамога расійскага войска на нейкі час затрымала рух французскіх войскаў і дала расіянам час дайсці да Бабынска.

Расійскія часткі злучыліся пад Смаленскам. Тут сутыкнуліся французская армія колькасцю 175 тыс. салдат пад кіраўніцтвам Напалеона і расійская армія колькасцю 130 тыс. салдат пад камандаваннем генерала М. Барклая дэ Толі. Пасля ўпартага бою 17 жніўня 1812 г. горад быў здадзены (перад выхадам яго спалілі — з 2500 дамоў ацалела 350), а войска Аляксандра I пакінула яго. Пад Смаленскам французы страцілі 9 тыс. чалавек, страты польскага боку складалі 2 тыс. салдат. Пад Смаленскам загінуў генерал Міхал Грабоўскі, камандзір брыгады ў V корпусе «Вялікай Арміі». У горад першымі ўвайшлі польскія атрады. Мужнасць польскіх салдат не была марнай. Яны заваявалі сэрца імператара Напалеона. За выказаную адвагу ён падараваў 21 ордэн Ганаровага Легіёна і сцвярджаў, што «ўзяцце Смаленска вяршыць лёс Польшчы, якая як ніколі раней свет здзівіць».

Непаваротлівасць французскага камандавання зрабіла немагчымым 19 жніўня знішчыць 36-тысячную расійскую армію ў бітве пад Валюцінам (Лубіна). Дарэмна палякі прасілі Напалеона затрымацца і належна падрыхтавацца на Літве, а таксама перамысціцца на паўднёвыя землі з мэтай вызваліць іх з рук расіян. Як дапускаюць

адзінадушна гісторыкі і спецыялісты ў галіне ваеннай тактыкі, такое рашэнне магло прынесці перамогу. Напалеон аднак, не паслухаў парады з польскага боку і далей рухаўся на Маскву, шукаючы магчымасць навязаць вырашальную бітву. Ён хацеў выкарыстаць сваю перавагу і мірныя настроі часткі расійскай арміі. Аднак ён не ацаніў небяспекі недахопу правіянта, расцягнутых ліній камунікацыі, забеспячэння тылоў і флангаў і зімы, якая няўхільна набліжалася.

Літва не была падрыхтавана да вайны, выставіла толькі гвардзейскі полк лёгкай кавалерыі, 5 палкоў кавалерыі, 6 палкоў лінейнай пяхоты, 1 полк пешых стральцоў. Разам дало гэта толькі 15 тыс. салдат. Да гэтага дадавалася 5600 жандармаў і 1450 удзельнікаў віленскай нацыянальнай гвардыі. Літва цалкам падвяла імператара Напалеона не толькі з-за малой колькасці войска, але і слабой матэрыяльнай падтрымкі.

Расійскі бок пасля змены камандавання (20 жніўня яе на сябе ўзяў Міхаіл Кутузаў) правяла бітву пад Мажайскам (Барадзіно паводле расійскай гістарыяграфіі). У крывавай бітве за 110 км ад Масквы — з 6 на 7 верасня 1812 г. — сустрэліся з абодвух бакоў каля 130 тыс. салдат і 600 гармат. У ёй прыняла ўдзел большая частка польскай арміі, якая «падманутая міражом незалежнасці» ўдзельнічала ў крывавай знішчальнай вайне. Страты ў бітве былі каласальныя. З боку Напалеона загінула 29 тыс. салдат, у тым ліку 3 тыс. палякаў, з расійскага боку — 58 тыс. салдат. Расійская армія пакінула поле бітвы, аднак у поўнай баявой гатоўнасці (не здэмаралізаваная) да наступнай бітвы. У Маскву 14 верасня ўвайшлі першыя польскія залатыя гусары генерала Яна Умінскага.

Заняцце Масквы прадыхтавана было Напалеонам поглядамі не ваеннымі, а палітычнымі. Ён лічыў, што гэта прымусіць расіян падпісаць мір на карысных для французцаў умовах. Аднак ён не ўлічваў небяспекі, звязанай з ваеннай тактыкай і лагістыкай: аддаленне ад тылу, моцна адсунутыя флангі, незабяспечаную камунікацыю на вялізнай тэрыторыі Расійскай імперыі.

У польскі корпус, якім кіраваў кн. Ю. Панятоўскі, не быў дэмаралізаваны знаходжаннем у Маскве, адважна праявіў сябе ў бітвах пад Чэрыкавам (27 верасня) і Вінкавам (18 верасня, дзе сярод 1341 забітых палякаў загінуў генерал С. Фішэр).

Напалеон Банапарт, які не мог прымусіць Аляксандра I да міру і перамагчы Расію ў вайне, а таксама забяспечыць умовы для зімавання, да якога французы не былі прыгатаваныя, быў вымушаны аддаць за-

гад на вяртанне назад. Падчас адваротнай дарогі на Вязьму кн. Юзаф быў кантужаны, што прымусіла яго перадаць камандаванне генералу Заёнчаку. У дадатак 3 лістапада ў палон трапіў камандуючы польскай артылерыяй генерал Жан-Баптыст Пелецье. 3 7 лістапада ў «Вялікай Арміі» можна назіраць пэўнага роду дэзарганізацыю. Нельга сказаць тое самае пра палякаў.

Пасля бязлітасных баёў, у прыватнасці з 15 на 16 лістапада пад Красным, дасягнулі Бярэзіны. Напалеон даверыў 17-ай дывізіі генерала Дамброўскага, якая налічвала каля 4 тыс. салдат, забеспячэнне пераправы праз мост на Беразіне. Генерал Дамброўскі прыбыў у Барысаў 18–20 лістапада. У наступны дзень палякаў атакавала 8 тыс. расіян пад кіраўніцтвам генерала Шарля дэ Ламберта. Палякі няроўную бітву, якая працягвалася некалькі гадзін. З другога берага польская артылерыя старалася дапамагчы удзельнікам бітвы. Забракавала звычайнага, а так часта патрэбнага на вайне, шанцавання.

Генералу Дамброўскаму не ўдалося забяспечыць для сябе важны мост каля Барысава. Гэта прывяло да небяспечнай сітуацыі, у рэшце рэшт трагічнай па сваіх выніках. На ледзяной, шырынёй да 80 м. Бярэзіне польска-французскія сапёры былі вымушаны будаваць два масты, якія ўвесь час псаваліся. Пасля некалькіх гадзін барацьбы падышоў расійскі корпус генерала Ланжэрона з 12 гарматамі, якія прадвырашылі вынік бітвы. Генерал Дамброўскі для прыкрыцця пяхоты, якая перамяшчалася на другі бераг, выйшаў з лёгкімі гарматамі на сярэдзіну маста. З цэлай дывізіі захавалася каля 1 тыс. пехацінцаў, уланаў і артылерыстаў з 6 гарматамі. У наступны дзень прыбыў корпус Удзінэ і злучыўся з рэшткамі дывізіі генерала Дамброўскага. Палякі і французы, якія ў той момант налічвалі 8,5 тыс. чалавек і мелі моцную артылерыю, выдалілі расіян з Барысава. Тыя, аднак, у адказ знішчылі мост. У гэтай сітуацыі імператар, жадаючы пераправіць рэшткі «Вялікай Арміі», быў вымушаны збудаваць масты пад Студзёнкай і разыграць слаўную бітву пад Бярэзіной.

Масты ў бітве пад Барысавам (21–22 лістапада 1812 г.) трымаліся, як запісаў сведак тагачасных падзей, «нечалавечай адвагай палякаў». Такім чынам, салдаты Варшаўскага княства выратаўвалі рэшткі «Вялікай Арміі». Раку Бярэзіну перайшло толькі 50 тыс. салдат, у ліку якіх было толькі 10 тыс., здольных весці далейшае змаганне. Адступленне арміі Напалеона Банапарта закрываў V корпус, які выратаваў «арлоў» (штандарты) і ўсю артылерыю, а таксама Легіён Варшаўскага княства. Страты налічвалі 2,5 тыс. чал. і 6 гармат.

«Вялікая армія», якая адступала з-пад Масквы, з трох бакоў была абкружана арміяй кн. Міхаіла Кутузава, генерала Пятра Вітгенштэйна і адмірала Паўла Чычагава. З прычыны знішчэння мастоў пад Барысавам Напалеон вырашыў пераправіцца ў Студзэнцы (некалькі кіламетраў на поўнач ад Барысава), дзе французскія сапёры генерала Эбле (памёр ад прастуды, атрыманай на Бярэзіне) пры дапамозе палякаў знайшлі зручны брод і пабудавалі 26 лістапада два масты. Працы ўскладняла раптоўная адліга, якая стала прычынай ломкі льду і разліву ракі. Банапарт не прадугледзеў гэтага і ў Оршы загадаў знішчыць пантоны, якія ехалі разам з арміяй, а коней перадаць артылерыі. З гэтай прычыны будаўніцтва маста замест паловы дня заняло двое сутак.

28 лістапада 1812 г. разыгралася ўпартая бітва за ўтрыманне пераправы на абодвух берагах Бярэзіны. На левым беразе расіянэ штурмавалі Студзёнку, якую абараняў корпус Віктора, на правым адмірал Чычагаў, які зарыентаваўся ў размяшчэнні збудаваных мастоў, атакаваў пад Стахавам. Там таксама адбылася ўпартая бітва ў высокім сасновым лесе, дзе 9 тыс. польскіх салдат пад камандаваннем генералаў Заёнчака, Дамброўскага і Князевіча ўтрымлівалі свае пазіцыі. Страціўшы 3 тыс. забітымі, яны адбілі атаку расіян. Па збудаваных мастах удалося пераправіцца на другі бераг корпусу Удзінэ, Яўгена, Даву, Нея і рэшткам V польскага корпуса.

У наступны дзень 29 лістапада, каля дзевяці гадзін ранку па загаду Напалеона падпалілі масты, па якіх ноччу паспеў прайсці маршал Віктор з рэшткамі свайго корпуса. У рукі расійскіх войск трапіла каля 10 тыс. грэнадэраў і параненых, а таксама вялізныя трафёі, якія французы нарабавалі ў Маскве. Небяспека знішчэння «Вялікай арміі» была адхілена дзякуючы ваенначальніцкаму таленту імператара Напалеона, але ваенная сітуацыя была трагічнай. Здольнымі да нашэння зброі былі ледзьве некалькі тысяч салдат, у асноўным грэнадэры Старой гвардыі Напалеона, а таксама каля 50 тыс., якія ішлі ў кірунку Вільні. Бітва пад Бярэзінай паказала незвычайную мужнасць і самаахвярнасць французскіх і польскіх салдат. Нягледзячы на колькасную перавагу расійскіх войск (70 тыс. чалавек, у бітве 40 тыс.) адносна да сіл Напалеона (37 тыс. здольных весці ваенныя дзеянні і 30–40 тыс. грэнадэраў), расіянам не ўдалося разбіць аслабленай адступленнем «Вялікай Арміі».

Польскія кавалерысты гвардыі і лансьеры (7-ы полк) забяспечвалі імператара Францыі, які, развітаўшыся з маршаламі,

накіраваўся ў Варшаву. Расійская армія пайшла ў пагоню і 10 снежня 1812 г., нягледзячы на вялікае супрацьборства, без бітвы заняла Вільню. У палон узялі 15 тыс. параненых. Цар Аляксандр I выкарыстаў факт заняцця літоўскіх зямель у палітычных інтарэсах і абвясціў 24 снежня амністыю, атрымаўшы прыхільнасць насельніцтва і адначасова рэкрутаў. Звыш чым 100-тысячная расійская армія рушыла на сталіцу Варшаўскага княства — Варшаву.

Палякі ў кампаніі 1812 г. згубілі каля 70 тыс. салдат. У Варшаву вярнулася заледзьве 160 афіцэраў і 220 шэрагоўцаў, а таксама 6 тыс. хворых. Лепей за іншыя на гэтым фоне прадстаўлялася 4-ая дывізія (гданьская), якая налічвала 4,5 тыс. чал. пад зброяй. Марна згінулі вялізныя ваенныя і эканамічныя рэсурсы невялікага княства Варшаўскага. Краіна была знішчана маральна — развееўся міф аб «вольнай і незалежнай Польшчы», і фінансава — шмат было пазыкаў, звязаных з ваеннай кампаніяй. Да гэтага дадаліся рабункі і разбоі, якія чынілі як саюзнікі, так і новыя акупанты.

Імператар Напалеон 10 снежня 1812 г. выдаў у Варшаве шэраг распараджэнняў. Ён сцвярджаў, што прайграў надвор'ю, а не ворагу і абяцаў вярнуцца. Патрабаваў далейшага ваеннага высылку з мэтай стрымаць расійскую армію. Ён непакоіўся за здраду Аўстрыі і Прусіі, што ў хуткім часе і здарылася. Замяшчэнне сябе ў камандаванні ён даручыў маршалу Мюрату. Аднак да бітваў на тэрыторыі Варшаўскага княства не дайшло. Яго войска з 6 тыс. пяхоты, 3 тыс. кавалерыі з рэшткамі артылерыі пад кіраўніцтвам кн. Панятоўскага рухалася на захад. На месцах пакінулі толькі гарнізоны крэпасцей: у Модліне — 6 тыс., у Замосці — 4 тыс., у Чэнстахове — 1 тыс. салдат. Частка войск знаходзілася па-за межамі дзяржавы: у Гданьску 5835, у Гамбургу каля 2,2 тыс. салдат. Асобна рухалася дывізія Дамброўскага. Калі ўзяць пад увагу польскія вайсковыя адзінкі, раскіданыя па розных французскіх карпусах, пад зброяй на пераломе 1812 і 1813 гг. знаходзілася яшчэ каля 35 тыс. польскіх салдат.

Ордэн *Virtuti Militari* за кампанію 1812 г.

Ордэн *Virtuti Militari* быў адзінай ганаровай узнагародай Рэчы Паспалітай, які надаваўся за мужныя ўчынкi падчас ваенных дзеянняў. Ён знаходзіўся сярод пераліку самых старых баявых ордэнаў у свеце разам з Ордэнам Марыі-Тэрэзы (Аўстрыя), ордэна Св. Георгія (Расія), ордэна Пур Ле Мерыта (Прусія). Ён быў адзіным на свеце, што не меў

крытэрыя «высокага паходжання». Вырашальнымі былі выключна ваенныя заслугі ў адпаведнасці з дэвізам ордэна *Virtuti Militari* — «Дабрадзейнасці Ваеннай» («Заслугі Ваеннай»).

Ордэн быў устаноўлены ў 1792 г. падчас польска-расійскай вайны, якая вялася ў абарону Канстытуцыі 3 мая. Першы раз ён быў нададзены пасля бітвы пад Зеленцамі (18 чэрвеня 1792 г.) у лагеры пад Астрогам. Яго стваральнікам быў кн. Юзаф Панятоўскі, які ў той час быў камандуючым каронным войскам. Да заснавання ордэна негатыўна адносілася Таргавіцкая канфедэрацыя, якая ў ліпені – жніўні 1792 г. адмовіла яму ў праве на існаванне, а ў сваіх універсалах, выдадзеных у Новым Канстантынаве і Любомлі, патрабавала ліквідаваць ордэн і вярнуць яго экзemplяры.

Насуперак пазіцыі царыцы Кацярыны Вялікай 23 лістапада 1793 г. падчас паседжанняў Гродзенскага сойма Вайсковы Польскі Крыж нечакана атрымаў прававое замацаванне на падставе закона аб «Гонары вайсковым». Гэта стала прычынай рэзкага незадавалення з боку расійскага пасла ў Варшаве, у выніку чаго 7 студзеня 1794 г. было забаронена насіць ордэн *Virtuti Militari*.

Наданне ордэна было ўзноўлена ў Варшаўскім княстве з 1807 г. У складзе капітулы было тры генералы з ліку чатырнаццаціасабовай капітулы, існаваўшай ў часы караля Станіслава Аўгуста Панятоўскага — кн. Ю. Панятоўскі (камандорскі крыж), генерал Ю. Заёнчак, генерал Л. Камянецкі і генерал М. Бранікоўскі. Усе яны ўдзельнічалі ў кампаніі 1812 г.

Наданні Вайсковага Ордэна Варшаўскага княства — так гучала яго назва — мелі ў Княстве калектыўны характар. Адбыліся яны ў 1808 г. (за бітвы на польскіх землях перад стварэннем Варшаўскага княства) і 1809 г. (за аўстрыйскую кампанію). Зусім іншы характар мелі наданні за кампанію 1812 г., што было звязана з ваеннымі дзеяннямі на вялізных прасторах.

Кампанія 1812 г. і шматлікія салдацкія заслугі падчас баёў з расійскай арміяй патрабавалі сваёй ўзнагароды. Аб паводзінах польскіх салдат у баях пад Смаленскам кн. Панятоўскі праінфармаваў кн. варшаўскага Фрыдэрыка-Аўгуста ў рапарце ад 20 ліпеня 1812 г. Пад уплывам гэтых звестак кн. Фрыдэрык-Аўгуст на падставе дэкрэта ад 9 верасня 1812 г. абвясціў трэцяе і адначасова апошняе калектыўнае наданне Вайсковага ордэна Герцагства Варшаўскага. Фрыдэрык-Аўгуст выдаў у распараджэнне ваеннага міністра кн. Панятоўскага 50 кавалерскіх, 100 залатых і 150 срэбраных крыжоў. Іх павінны былі раз-

даваць тым салдатам, «якія (...) у сутычках пад Смаленскам у 16 і 17 дні мінулага месяца праявілі асаблівую стойкасць, мужнасць і адвагу».

Фрыдэрык-Аўгуст падкрэсліваў у дэкрэце, што права на ордэн маюць у першую чаргу тыя салдаты, якія былі адзначаны ў кампаніі 1812 г. французскім ордэнам Ганаровай Лігі. Дэкрэт, у адрозненне ад двух папярэдніх, не акрэсліў колькасці крыжоў, якія прыпадалі на асобныя палкі. У гэты раз наданне ордэну залежыла выключна ад рашэння галоўнакамандуючага кн. Юзафа Панятоўскага.

Многія афіцэры і салдаты адчувалі сябе пакрыўджанымі, што іх абмінулі пры адзначэнні Вайсковым ордэнам Варшаўскага княства. Юзаф Яшоўскі, што служыў у артылерыі, занатаваў: «З той прычыны, што афіцэры артылерыйскай дывізіі Дамброўскага, якая мала праявіла сябе пад Бабруйскам, а атрымлівала добрае харчаванне, атрымалі за кампанію 1812 г. французскія ўпрыгожанні або польскія, а мы, тры паручнікі, якія ўдзельнічалі ў шматлікіх бітвах, не менш у розных сутычках знаходзіліся, а ў выправе на Маскву і далей ад пакут і нядолі пахварэлі, нічога не атрымалі, таму што не было нас каму вышэй прадставіць, не было ў нас ні кіраўніка батарэі, ні брыгады, ні нашага генерала, таму што генерал Пелецье ўжо ў палон трапіў — балюча нам гэта было, а самі афіцэры з той дывізіі аздобленыя (узнагародамі – К.С.Ф.), адчуваючы сябе менш, чым мы заслужанымі, бачылі гэтую нашу крыўду і выказвалі сваё спачуванне. Я вырашыў аб гэтым пры аказіі ўзгадаць. Ubачыўшы пасля нарады кн. Панятоўскага, які яшчэ размаўляў, падыйшоў да яго, прадставіў яму каратка наша патрабаванне, дадаўшы, што ў артылерыйскім корпусе робіцца з раздаваннем узнагарод крыўдная несправядлівасць і просячы адразу, каб ён зрабіў ласку прызначыць камісію, як гэта робяць у Аўстрыі — а там кн. Юзаф служыў і ведаў гэта — якая б права кожнай асобы на атрыманне ордэна разглядала».

У Варшаўскім княстве было нададзена 2566 ваенных крыжоў. Сярод іх 2 вялікіх крыжы, 10 камандорскіх крыжоў, 501 кавалерскі крыж, 923 жоўтых крыжа і 1130 срэбраных крыжаў. За кампанію 1812 г. камандорскія крыжы атрымалі між іншымі генерал дывізіі М. Бронікоўскі, брыгадны генарал А. Ражнецкі, генерал дывізіі Я. Заёнчак.

Ваенныя ўмовы кампаніі 1812 г., а потым 1813 г. ужо па-за межамі Варшаўскага княства не спрыялі адміністраўнаму парадку прызначэння ордэна і яго ўручэнню. Таму вайскоўцы, якія ў свой час па розных прычынах не атрымалі ордэнаў, прызначаных ім за кампанію

1812 г. і потым 1813 г., маглі толькі атрымаць пацвярджэнне надання ад Урадавай Ваеннай Камісіі, якая дзейнічала ў Польскім царстве.